

De Drentse grondschatting

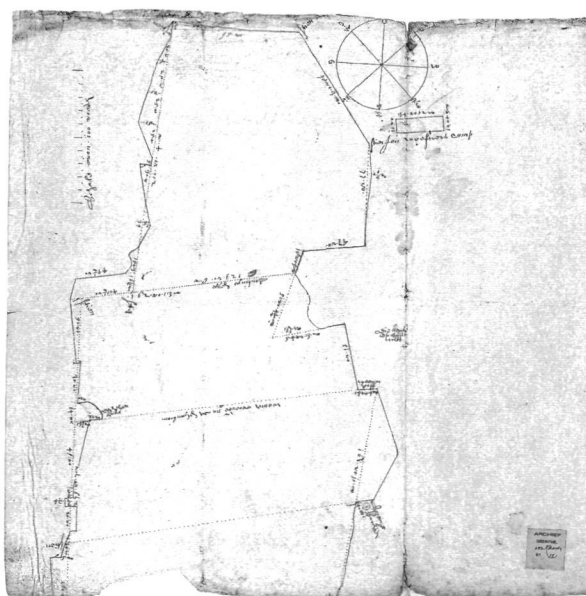

MICHIEL GERDING

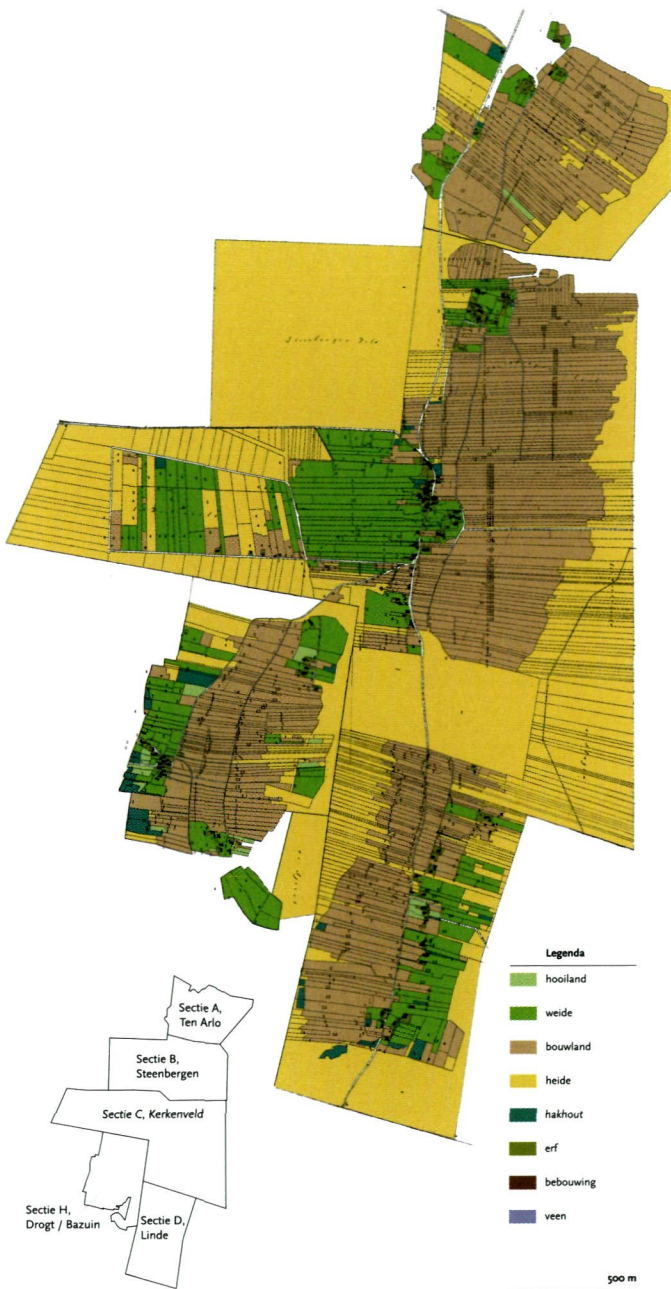
Voer voor archieftijgers

In de archieven van het 17e- en 18e-eeuwse gewestelijke bestuur van Drenthe bevinden zich bronnen onder de verzamelnaam Grondschatting, die een gedetailleerd inzicht geven in het landbouwkundig gebruik van de grond. Hoewel de grondschatting een bewerkelijke en weerbarstige bron vormt biedt ze veel landschappelijke informatie. Samen met andere bronnen, zoals veldnamen, boedelbeschrijvingen, rechtbankprocessen en kadastrale opmetingen, maken grondschattingsgegevens het mogelijk de ontwikkeling van het landschap in de afgelopen eeuwen te reconstrueren¹.

In 1641 besluiten Ridderschap en Eigenerfden, de Staten van Drenthe, om een algemene grondschatting in te voeren². Zij doen dit onder druk van de Staten-Generaal om de achterstallige betalingen aan de generaliteit te voldoen. Vijftien jaar was nodig om op kerspeelniveau alle registraties en karteringen te verrichten en aldus een uniforme heffingsgrondslag te creëren. De in 1654 ingevoerde grondbelasting zal dienst doen tot aan de start van het kadaster in 1832. Tussentijds zal één herziening worden uitgevoerd, in 1754. Het gaat bij de verzameling bronnen vooral om de registers en de

De contouren van de escomplexen van Ten Arlo in 1641.

Grondgebruikerskaart van een deel van Zuidwolde. Deze kaart is samengesteld uit het minuutplan en de OAT van het kadaster van 1832.

schetskaarten. Van deze laatste zijn vele verloren gegaan. De registers bevatten informatie over de omvang van de boerenbedrijven, het grondbezit en het grondgebruik. Ook de kwaliteit van de gronden valt te achterhalen uit de waardeschattingen die zijn gemaakt en uit de bezwaarschriften die ertegen zijn ingebracht.

In het onderzoek van Elerie (1998) gaat het niet om met die bronnen slechts een landschapsreconstructie te maken, maar om de wisselwerking tussen agrarische bedrijfsvormen en hun lokale ecosystemen te analyseren. De wijze waarop en de mate waarin een agrarische gemeenschap haar productieruimte heeft beïnvloed en omgekeerd welke invloed de ecologische setting van een dorpsgebied heeft gehad op de bedrijfsstijl vormt het doel. Het gaat dus om een wederkerig proces dat dankzij deze bronnen gevolgd kan worden in de tijd. Konden wij na Bieleman's baanbrekende studie over de landbouw het beeld van autarkie en gebrek aan dynamiek van de Drentse boeren al overboord zetten (Bieleman, 1987), Elerie dwingt ons dat ook te doen met de stereotype opvattingen over het Drentse landschap. Door zo gedetailleerd mogelijk op dorpsniveau te onderzoeken hoe in de loop van ongeveer 200 jaar, tussen 1600 en 1832, de verschillende gebruiksruimten zijn geëxploiteerd, laat Elerie zien welke processen zich

daar afspelen. Een es is niet zomaar een es, groenland is niet zomaar groenland en bovenal, woeste grond bestaat niet. Op alle mogelijke, van dorp tot dorp verschillende, manieren namelijk hebben de boeren in de onderzochte periode geprobeerd het gebruik van deze marginale gronden te opti-

maliseren, samenhangend met de ecologische (on)mogelijkheden die er waren. Een goed voorbeeld biedt Zuidwolde (Elerie, 1998, hoofdstuk 2.2-2.9). In 1654 telde Zuidwolde 64 erven, verdeeld over dertien buurtschappen. De vijf buurtschappen die vlak langs de Reest lagen, omvatten niet meer dan 1, 2 of 3 erven. De Reest is een laaglandbeek op de grens van Drenthe en Overijssel in een landschap dat tot op de dag van vandaag veel van zijn oorspronkelijk karakter heeft behouden (Gerding, 2002). Zuidwolde was een voor Drentse begrippen dunbevolkt kerspel met wat grotere erven dan gemiddeld op het Drents plateau. Hun bedrijfsvorm week niet af, zij het dat de verhouding tussen bouwland en groenland veel ongunstiger lijkt te zijn geweest en dat het groenland voor een belangrijk percentage buiten

het eigen kerspel lag. Dit probleem werd gedeeltelijk opgelost door een deel van het bouwland minder intensief te gebruiken en gedurende een aantal jaren braak te laten liggen (driesstelsel). Behalve een verbetering van de bouwvoor en de mogelijkheid tot intensievere bemesting van het overige bouwland, bood de dries ook de mogelijkheid tot beweiding. Dit alles valt af te leiden uit de grondschatting waarin het woeste bouwland de helft lager werd getaxeerd. Van de noordelijke kluften van Zuidwolde bestaan kaarten en registers, van de zuidelijke alleen registers. Uit de afbeelding van de noordelijke kluften is samen met de registers een gedetailleerd ruimtelijk beeld

---

De Reest.

te vormen van de ligging en de spreiding van de 17e-eeuwse essen en kampontginningen te maken. Met behulp van de veldnamen en lijnelementen is bovendien het geheel te herberekenen en in te passen in het minuutplan van 1832. Waar grondschattingskaarten ontbreken, kunnen veldnamen uit de registers met behulp van de veldnamenkarteringen van Wieringa³ op de minuutplannen uit 1832 worden gelokaliseerd. De bouwlanden langs de Reest zijn tot op de roede nauwkeurig opgemeten, terwijl per eigenaar wordt aangegeven welke landen ingezaaid of woest lagen. Van recent aangeemaakte bouwlanden is de ontginningsdatum vermeld. Als deze kartering op het minuutplan wordt ingebracht, ontstaat inzicht in het sindsdien ontgonnen bouwland. Meer inzicht in de ontwikkeling in de tijd ontstaat door de grondschattingsgegevens te vergelijken met die van een eeuw later en met de kadastrale minuutplannen van 1832. Daarbij gaat het zowel om veranderingen in de oppervlakte van bouw- en groenlanden als om veranderingen in het gebruik. Voor het laatste biedt vooral de indeling van de gronden in belastingklassen, die gerelateerd zijn aan de opbrengst van de grond, aanknopingspunten. Weliswaar is de grondslag daarvan niet bewaard gebleven, maar de klassen en de huurwaarde vormen wel een belangrijke aanwijzing. Voor Zuidwolde blijkt dat de contouren van de essen tussen 1650 en 1750 nauwelijks veranderd zijn, maar dat door intensivering de braak is teruggedrongen. Tussen 1750 en 1830 is het bouwland aanzienlijk uitgebreid, in Zuidwolde met maar liefst 52%. De twijfels die Bieleman over de uitbreiding had en die hij weet aan de bronnen, worden door Elerie's uitkomsten weersproken. Aan de nauwkeurigheid van de grondschatting hoeft niet te worden getwijfeld. Op dezelfde manier als

het bouwland worden de groenlanden en veldgronden geanalyseerd, waarbij Elerie tenslotte belandt bij waar het hem uiteindelijk om te doen is: de wisselwerking tussen bedrijfsstijl en ecologische setting. Wie volgt, de grondschatting is geduldig.

THE LAND-TAX REGISTERS OF DRENTHÉ

The public record office in the province of Drenthe contains important information on 17th and 18th century land-taxes (grondschatting). Apart from registers, maps are also available, a combination that can offer a lot of detailed information about the landscape. Combined with other sources (e.g. cadastral maps, field names, probate inventories) the history of the landscape can be reconstructed. As the Drenthe landscape was previously assumed to have undergone almost no change since the Middle Ages, these reconstructions help to revise this static image.

NOTEN

- 1 Veel gegevens en de afbeeldingen voor dit artikel zijn ontleend aan J.N.H. Elerie, 1998. In deze in meer dan één opzicht voorbeeldige studie zijn behandelde bronnen intensief gebruikt om te komen tot een reconstructie van het landschap in een deel van Zuidwest-Drenthe.
- 2 Drents Archief, Oude Staten Archieven 840-866, met name 845 en 858.
- 3 Drents Archief, Collectie Wieringa, veldnamen van Drenthe.

LITERATUUR

- BIELEMAN, J. (1987). Boeren op het Drentse zand 1600-1910. Een nieuwe visie op de 'oude' landbouw. Utrecht.
- ELERIE, J.N.H. (1998). Weerbarstig land. Een historisch-ecologische landschapsstudie van Koekange en de Reest. Groningen.
- GERDING, M.A.W. (RED.) (2002). Over de Reest. De gebouwde cultuur in het Reestdal van oase naar zelfbewust.